

ICON OR RELIGIOUS PAINTING. ASPECTS OF THE ANCIENT AND OF THE CHRISTIAN CONCEPTION

Marius Telea

Assoc. Prof., PhD, "1 Decembrie 1918" University of Alba-Iulia

Abstract: Long before the Christian religion had its first iconographic representations, there existed other peoples which had already formed a conception on the face of divinity in their religious life. Egyptians considered that divinity could incarnate in any element of the environment, be it animal, plant or human. In other words, the gods they venerated did not have attributes that would make them different from the tangible world, but could take visible forms easily noticeable by people. This obviously involved the possibility of representing these.

In Ancient Greece, gods were considered intangible, and the decision to relate to man belonged only to them. Ancient Greek philosophers referred to their deities as being unable to be represented in images, since they have no shape, therefore they are everywhere, they cannot be comprised in something tangible, material.

As time passed, the first iconographic representations belonging to the centuries of early Christianity were identified.

Keywords: icon, religious painting, gods, Christianity, face.

Preliminarii

Problema icoanei a fost un subiect foarte dezbătut în primele secole creștine. Există multe religii păgâne care vorbesc de reprezentarea în imagini a chipului divinității, însă, unele, nu admiteau acest lucru și îl condamnau. Creștinismul, o religie relativ nouă, în primele secole și-a conturat întreaga dogmă și, de aceea, părerile erau împărțite. Odată cu apariția mahomedanismului situația a devenit și mai tensionată. „Coranul” nu admite folosirea imaginilor, mai ales când vine vorba de reprezentarea unui lucru considerat ca fiind de origine divină. Cu toate acestea, creștinismul a susținut cultul icoanelor și a reușit să treacă peste criza iconoclastă care s-a derulat pe perioada unui secol și jumătate, cu câteva mici întreruperi.

Făcând referire la termenii de icoană și tablou sau imagine religioasă, se cuvine să facem câteva precizări. Tabloul rămâne de sine stătător deși în el sunt prezente un sentiment religios sau un subiect biblic. Icoana diferă de tablou nu doar prin conținut, ci și prin menirea sa existențială.

Pictura sau tabloul, ca orice operă de artă, este individualist. Cel care îl privește vede în el expresia subiectivității artistului, ideile lui, concepțiile lui despre viață și lume, dar și atitudinea lui față de obiectul reprezentat. Putem spune că orice operă de artă este un autoportret al creatorului ei. Tabloul, fie el și religios, nu se adresează tuturor oamenilor, ci doar aceluia care au o concepție de viață asemănătoare cu cea a artistului. Viziunea celui care pictează poate fi una religioasă, dar tot este vorba despre o expresie personală a ideilor, vorbind de un fenomen de ordin lumesc. În schimb, icoana este rugăciunea exprimată prin imagine. Ca producție, tabloul este legat totdeauna de autorul său, iar înțelegerea lui este strâns legată de acesta, pe când icoana este anonimă, deși se cunosc numele unor maeștri iconari precum Andrei Rubliov, Teofan

Greul, ș. a. Ea poate fi interpretată prin duhul Bisericii, chiar dacă nu știm mare lucru despre cel care a realizat-o. Față de tablou ne putem apropia prietenește, să îl privim rece și fără sentiment, dar în fața icoanei ne supunem, o cinstim, o privim cu sfială, ca și când am privi printr-o fereastră în rai, într-un loc dedicat sfinților¹.

Diferența dintre tablou și icoană este fundamentală, iar în arta lumescă, putem spune că imaginea este rezultatul întâlnirii spectacolului cu autorul. Tabloul devine rezultatul actului de creație și perceperea acestuia de către autor, iar aceste două elemente au fost fluctuante pe toată perioada istoriei. Imaginea artistică nu este statuară, nu este proaspătă tot timpul, ea suferă o evoluție în pas cu dezvoltarea culturii umane. Icoana, în schimb, nu este locul unde se întâlnesc cei doi subiecți, privitorul și autorul, ci întreaga ființă și expresie a icoanei este absorbită de prototip. De aceea, profanarea icoanei este o jignire adusă nu lemnului, culorilor folosite sau autorului, ci prototipului reprezentat în icoană. Imaginea artistică se limitează la lumea aceasta, la uman, și putem spune că este condiționată de tridimensionalitatea lumii acestei. Icoana este desprinsă parcă de material, își află sensul numai dacă privitorul se află într-un urcuș duhovnicesc activ. Astfel, ea devine o noțiune transcendențială, care depășește hotarele minții materiale și limitate, dar în același timp este pe deplin reală².

Icoana se înțelege progresiv, în funcție de înflăcărea din punct de vedere religios a sufletului celui care privește. Iconoclasmul a luat naștere tocmai din cauză că a privit icoana nu cu ochi spirituali, ci cu ochi materiali, artistici. S-a crezut că prin cinstirea adusă ea poate deveni un idol.

Aceasta este diferența majoră între un tablou sau oricare operă de artă și o icoană.

I. Imaginea religioasă în mediul antic și păgân

Mai înainte ca primele reprezentări iconografice ale creștinismului să apară, o serie de popoare cu o veche tradiție aveau deja formată o mentalitate despre divinitate și reprezentarea acesteia prin imagine. De la aceste popoare, care erau păgâne, va prelua și creștinismul o serie de elemente pe care le vor îngloba în arta iconografică. Această gândire va fi preluate mai departe de unii filosofi, de unii împărați sau chiar de unii Părinți ai Bisericii creștine și după mai bine de șapte secole de frământări se va evidenția în istorie ca o luptă împotriva cultului icoanelor care va purta numele de *iconoclasm*. Mai întâi, vom prezenta, însă, concepția a două dintre cultele păgâne care au avut o mare influență asupra creștinismului, cultul egiptean și cel grec sau elin, ca și influența pe care au exercitat-o asupra religiei și iconografiei creștine.

II. Gândirea egipteană cu privire la chipul divinității

În ceea ce privește Panteonul egiptean, cei mai importanți zei erau Ra și Osiris, de departe cei mai iubiți de popor, dar mai existau și alte zeități care reprezentau și ocroteau un anumit sector din viața oamenilor. Ca și pentru toate popoarele pământului, viața religioasă avea o importanță deosebită și pentru poporul egiptean. Pentru egipteni, zeul era prezent neîncetat în lume și în ceea ce se întâmplă în ea: natura, societatea, istoria se prezentau impregnate sau chiar identificate cu divinitatea, mai ales natura. Există o întreagă categorie de zei care poartă chiar numele elementului pe care îl stăpânesc: Ra era „*soarele*”, Shu era „*golul*”, adică atmosfera, Nun era „*apa*” primordială, Iah era „*luna*”. În alte cazuri însă, identificarea era mijlocită de un nume mai puțin explicit (cel puțin pentru noi): Nut era „*cerul*” (mereu cerul), Geb era „*pământul*” (mereu pământul) și așa mai departe. Alți zei erau legați de structurile sociale ale țării, mai ales cele ale cetăților și ale provinciilor (*nome* după cum au fost denumite, cu termenul grecesc,

¹ Nikolai Mihailovici Tarabukin, *Sensul icoanei*, traducere și postfață de Vladimir Bulat, București, Editura Sophia, 2008, pp. 80-83.

² *Ibidem*, p. 85.

provinciile Egiptului), care caracterizează prin prezența lor neobișnuită un panteon variat³. Din cultul egiptean putem observa că divinitatea era prezentă în lume, la fel precum învață și credința noastră că Dumnezeu este pretutindeni în lume. Diferența constă în faptul că ei au mai multe divinități care gândesc și acționează diferit, în funcție de sectorul atribuit, pe când în creștinism, Dumnezeu este Unul și în toate elementele naturii El este Același.

Cum erauenerate aceste zeități ? Exista cultul obiectelor, plantelor și animalelor. La Heliopolis existau câteva coloane de piatră care erau considerate a fi pline de încărcătură divină. La Abydos și Asyut erauenerate și considerate sacre o ladă și pielea unui animal agățată într-un băț. Aceste obiecte au devenit ipostaze la zeilor de la care și-au luat și numele. Statuile sunt considerate elemente divine concrete și devin suportul fizic al zeităților pe care le reprezintă. Forma tipică pentru poporul egiptean, în ceea ce privește sentimentul religios legat de lucrurile palpabile, concrete, este cea referitoare la animale. Majoritatea zeilor din Panteonul egiptean erau reprezentați de anumite animale. Unele animale au fost considerate sacre și au fostenerate din cele mai vechi timpuri (taurul Apis de la Memphis și berbecul Banedged la Mendes). Ele sunt alese pe baza unor criterii clare și își petrec viața pe baza unor criterii culturale la fel de precise, până la moartea lor, când vor beneficia de funeralii umane⁴.

Datorită ideologiei că zeii aveau calitatea de a se încorpora „în orice fel materie” existau nenumărate forme de interpretare. Zeii nu aveau doar o serie de atribute care îi caracterizau (Cel unic, Cel ascuns, mesagerul etc.), ci după cum am spus și mai sus, puteau lua anumite forme vizibile: animale, oameni, păsări sau chiar combinații dintre acestea. Pentru a fienerate cu ușurință, zeitățile erau reprezentate în statui sau sculpturi, în poziții statice cu un aspect „hieratic și atemporal”, încercând să se depășească ideea că lumea este finită, supusă stricăciunii și efemeră. Cultul care era oficiat pentru statuia zeului era zilnic, dar nu tot poporul avea acces la acesta. Chiar și preoții care săvârșeau ritualul nu priveau direct chipul zeului reprezentat în statuie și ori de câte ori intrau în sanctuar țineau capul în pământ sau se întorceau cu spatele. Doar la sărbătorile importante statuile erau scoase din sanctuare, iar poporul putea să li se închine fără restricții. De asemenea, erau organizate procesiuni și toate acestea erau considerate semne de bunăvoință ale zeului respectiv pentru omenire. Această atmosferă de mister, care izvora din atitudinea față de chipul zeilor, se va modifica începând din timpul lui Akenaton (1375-1350 î. Hr.), cel care a avut o tentativă de revoluționare a cultului egiptean. Deși reforma a eșuat, Mircea Eliade este de părere că această tentativă nu a rămas fără urmări. Combinată cu expansiunea culturală din timpul lui Turtmois al III-lea (sec. XV î. Hr.), reforma religioasă a lui Akenaton va revoluționa mai ales arta sacră și funerară. Denumită în literatura de specialitate „*naturalismul de la Amarna*” și exemplificată mai ales prin tablourile funerare de la Fayoumi, arta aceasta se afirmă că a contribuit major la aspectul și stilul icoanei bizantine⁵. După cum am putut observa, unele aspecte ale cultului egiptean se aseamănă cu aspectele legate de divinitate ale creștinismului. Mai precis, zeii care erau reprezentați în statui nu aveau trăsături ale lumii materiale, ci se încerca imprimarea unor aspecte care depășesc lumea aceasta, arătându-i pe aceștia mai mult aparținând unei lumi imateriale, superioare celei palpabile. În icoana creștină, la fel, sfântul este reprezentat ca părtaș al împărăției cerurilor, aceasta fiind considerată o fereastră prin care putem vedea bunătățile cerești.

³ Sergio Donadoni, „Religia egipteană”, în Giovanni Filoramo, *Istoria Religiiilor*, vol. I, traducere de Smaranda Scriitoru și Cornelia Dumitru, Iași, Editura Polirom, 2008, pp. 61-62.

⁴ *Ibidem*, pp. 64-65.

⁵ Dumitru A. Vanca, *Icoană și Cateheză*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2005, pp. 123-124.

În cultura egipteană, ritualurile religioase îl includeau și pe faraon, care era considerat izvorul tuturor bunurilor divine și elementul de echilibru al ordinii sociale⁶. Faraonul este considerat ca fiind întruparea lui *ma'at*, termen care se traduce prin adevăr, dreptate sau justiție. Acest *ma'at* aparține creației originale și reprezintă însuși temelia cosmosului și a vieții. Putem observa că aceste idei sunt asemănătoare cu dogmele noastre creștine care îl privesc pe Dumnezeu Creatorul. Astfel, faraon era considerat modelul exemplar pentru toți supușii lui. Opera lui asigură stabilitatea cosmosului și a statului, fiind un garant al continuității vieții. Cosmogonia era reluată în fiecare dimineață, când zeul Ra îl alunga din cer pe șarpele Apophis, fără să îl învingă. Activitatea lui faraon este asemănată cu cea a zeului Ra. Atunci când el îi alungă pe dușmani, se considera că alungă răul și astfel el veghea ca lumea să nu cadă în haos. Cultul trebuia să fie oficiat de faraon, dar el își delega mai mulți preoți care să săvârșească ritualurile necesare. Acesta participa doar la sărbătorile și evenimentele mai importante. Când se punea temelia sau se inaugura un templu, prezența faraonului era obligatorie. Erau o serie de gesturi simbolice care îl implicau direct pe acesta (nu se știu prea multe despre acest lucru, dar unul dintre ele era acesta: regele introducea o cărămidă modelată de suveran sau un lingou de aur, în șanțul săpat pentru amplasarea temeliei). Moartea și lumea de dincolo au fost două subiecte considerate foarte captivante pentru egipteni și, de aceea, informațiile care descriu ritualurile funerare sunt mai bogate. Pentru faraon, moartea era considerată punctul de plecare al călătoriei sale spre cer, spre nemurire. În ascensiunea sa spre cer, faraonul trebuia să treacă peste câteva încercări. Intrarea în cer era blocată de un lac, iar traversarea lui se putea face doar cu o barcă al cărei luntraș avea puterea unui judecător. Pentru ca faraonul să treacă fără probleme de acest lac era necesar ca toate purificările rituale să fie făcute corect și să răspundă la o serie de întrebări stereotipe al căror răspuns forma o parolă de trecere. Ajuns în cer, el era primit de zeul suprem Ra și așezat pe tron, el fiind singurul care se bucura de imortalitatea solară⁷.

Referitor la mentalitatea egipteană cu privire la faraon, putem observa că este considerat la fel ca un Iisus Hristos al religiei noastre. El este considerat întruparea adevărului și cel care a ajutat la crearea lumii. Putem observa că etapele prin care trece faraonul în drumul său spre cer, pot fi asemănate cu tradiția noastră care vorbește despre așa-numitele „*vămi ale văzduhului*”, pe care fiecare creștin care moare le traversează până la înfățișarea înaintea lui Dumnezeu și va primi verdictul care îl va duce fie în iad, fie în rai.

Cu alte cuvinte, am putut observa că egiptenii erau de acord cu reprezentarea zeilor în statui, sculpturi sau picturi. Ei îi aduc pe aceștia mai aproape de oameni prin lucruri palpabile și perceptibile. Este interesant scopul pentru care are loc reprezentarea zeului: de a ne arăta figura unui om sfânt și transfigurat, aflat în viața veșnică, care este continuarea celei pământești.

III. Concepția privitoare la reprezentarea divinității în Grecia antică

Panteonul grec este foarte bogat, la fel ca și cel egiptean, iar despre zeitățile care fac parte din acesta, avem multe informații din operele unor scriitori greci cum ar fi Homer sau Hesiod. În „Iliada” (XV 189-193) se stabilește o repartitie a cosmosului între Zeus, care stăpânește asupra cerului, Hades asupra Infernului și Poseidon asupra mării. În felul acesta zeii contribuie la a da o formă universului și a-l structura. Nucleul constant al acestui panteon era format, în general, din Zeus, Hera, Poseidon, Artemis, Apollon, Atena și Hermes, la care se mai adaugă, cu unele diferențe pentru fiecare cetate în parte, Demeter, Ares, Afrodita, Hefaistos și Hestia. Aceste divinități, potrivit povestirii mitologice oferite de Hesiod, nu se bucură de nemurire, ci se nasc

⁶ *Ibidem*, p. 120.

⁷ Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, traducere și postfață de Cezar Baltag, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000, pp. 68-70.

din alte figuri divine astfel încât lumea divină, dezvoltându-se pe cale generațională, pare modelată după existența umană⁸. Toate aceste zeități erau rude, se căsătoreau între ele, dădeau naștere unor copii, erau angajați în dispute etc. Cu alte cuvinte, aceste zeități se comportau la fel ca oamenii, dar dispuneau de o serie de puteri care îi făceau superiori acestora.

Ritualurile prin care erauenerate aceste zeități grecești erau caracterizate printr-o serie de practici speciale cum ar fi: sacrificiul, misteriiile și oracolele. Lumea grecească a cunoscut două forme de sacrificiu: una destinată zeităților infernului, eroilor și defuncțiilor, în care animalul sacrificat era ars de tot, iar alta închinată zeilor olimpicieni, în cadrul căruia erau arse doar grăsimea și oasele animalului respectiv, a cărui blană trebuia să fie deschisă la culoare, iar carnea era împărțită celor care participau la acest ritual, în funcție de statutul social al fiecăruia. În ce privește *misteriiile*, ele erau un ansamblu de ceremonii care făceau parte din sistemul cultural, se încadrau în cultul festiv și aveau ca destinatari divinități aparținând panteonului. În cadrul sărbătorilor, operațiunile rituale nu erau dispersate de cultul olimpic și cuprindeau și o serie de întreceri atletice. Misteriiile se deosebeau, totuși, de cultele olimpice prin finalitatea lor și prin atenția pe care o acordau destinului omului. Aceste culte erau foarte des întâlnite în Grecia, iar printre cele mai importante amintim: cele ale Marilor zei din Samothrace, a lui Dionysos din Tenedos, ale Marii Zeițe de la Andania, ale Herei din Argos și cele închinat zeitei Demeter și a Corei, care erau oficiate la Eleusis. Oricare ar fi fost natura acestor ritualuri, ele îi antrenau pe cetățeni în acte de solidaritate. O altă formă de cult des întâlnită la greci era reprezentată de *oracole*. Cel mai important și cunoscut oracol era cel al lui Apollon de la Delfi, dar o însemnătate aparte avea și oracolul lui Zeus de la Dodona. Prin aceste oracole, oamenii puteau afla care sunt dorințele zeităților și indicau o serie de căi și moduri necesare pentru a readuce între limitele legii și a normeii episoade critice circumscrise și localizate, care se abăteau de la regula obișnuită⁹.

Ca și egiptenii, grecii i-au reprezentat pe zeii lor în picturi, statui sau sculpturi cărora le aduceau o anumită venerare. Avem ca argument statuia lui Phidias, care îl reprezenta pe Zeus și care avea aproximativ 12 metri, fiind considerată una din cele șapte minuni ale lumii antice. De asemenea, când Sfântul Apostol Pavel a vorbit în Areopag, a făcut referire la statuia „*zeului necunoscut*”, fapt care arată că și grecii se foloseau de reprezentări palpabile pentru a-și cinsti zeitățile.

Marii filosofi au avut concepții variate cu privire la asocierea imaginii cu divinitatea și dacă este corect sau nu ca zeii să fie reprezentați prin sculpturi sau picturi.

Filosofii care au activat înaintea lui Platon au formulat și ei o serie de ideologii cu privire la chipul divinității. Hesiod și așa-numiții „*filosofi ai naturii*” aveau să pună divinitatea și natura într-o strânsă legătură. Xenofon, care era și scriitor, avea o concepție aparte în privința divinității și a reprezentării acesteia¹⁰. Putem observa că acest filosof, în momentul în care nu admite o formă precisă a divinității, nu este nici de acord cu reprezentarea acesteia, sub diferite forme.

În ceea ce privește imaginea la Platon, acesta folosește cuvântul *eikon* și se află în strânsă legătură cu teoria „*formelor*”, deoarece obiectele sensibile sunt reprezentări ale modelelor eterne. Imaginea participă la model, dar într-o formă mai diminuată, pentru că rezistența materiei nu poate fi diminuată, dar imaginea nu poate să imite perfect sau să egaleze modelul. Reprezentarea

⁸ Paolo Scarpi, „Religiile lumii antice: politeismele”, în Giovanni Filoramo, Marcello Masenzio, Massimo Raveri, Paolo Scarpi, *Manual de istorie a religiilor*, traducere din italiană de Mihai Elin, București, Editura Humanitas, 2004, pp. 66-67.

⁹ *Ibidem*, pp. 72-75.

¹⁰ Alain Besançon, *Imaginea interzisă*, traducere din franceză de Mona Antohi, București, Editura Humanitas, 1996, p. 26.

în imagine nu este niciodată realizată de model, ci provine din acesta, prin propagarea „*formei*” care are capacitatea de a pătrunde și organiza materia în așa fel încât reprezentarea modelul să fie cât de cât asemănătoare cu prototipul. La început, sufletul omului a fost creat nemuritor de demiurg și era considerat un zeu. După greșeala primordială, sufletul uman avea să fie trimis în trup pentru a-și ispăși pedeapsa. Imaginea sensibilă, făcută de mâna omului, este limitată și nu poate atinge niciodată perfecțiunea. În caz contrar, dacă ea ar reprezenta fidel modelul, atunci nu s-ar mai numi imagine¹¹. Cu alte cuvinte, este de acord cu imaginea, dar ea nu poate să imite perfect forma reprezentată, pentru că omul, odată cu căderea lui din grația primordială, și-a pierdut capacitatea de a atinge și percepe infinitul, devenind astfel limitat.

Platon admite că lumea este bună, dar cu toate acestea el respinge orice dorință a artistului de a-l reprezenta pe Zeul incognoscibil. Demiurgul este adevăratul artist, artistul prin excelență. Dar el nu poate fi limitat de artistul uman, care este prizonier al lumii sensibile. Frumusețea sa nu este în ultimă instanță de ordin sensibil. Ea este de ordin intelectual. Ea se dezvăluie ca percepere intelectuală a dreptei măsurii, a armoniei. Valoarea simulacrelor pe care le produce arta se limitează la a-i provoca spectatorului o dorință de a surprinde frumusețea care însă nu este sensibilă, ci inteligibilă. Și când urmăm acest drum, formele sensibile se șterg¹². Cu toate acestea, Platon este în același timp părintele iconofililor, pentru că recunoaște în totalitate aspirația omului spre contemplarea frumuseții specifice divinității. Omul, în ascensiunea sa religioasă prin care poate să ajungă la divin, se întâlnește cu frumosul și pietatea respectuoasă. În spiritul platonismului, dinamismul erotic care îl împinge pe om spre imaginea divinului are acest divin drept origine – în așa măsură încât dinamica artei este sanctificată de acesta de la un capăt la altul¹³.

Din filosofia târzie avem ca reprezentanți de seamă pe Cicero și Plotin. Ei, în linii mari, acceptă viziunea lui Platon cu privire la imagine și reprezentarea divinității în lumea sensibilă. În lucrarea sa, „Oratorul”, Plotin își dezvăluie ideologia sa cu privire la acest subiect. El spune următoarele: „*După mine, nu există nicăieri ceva atât de frumos încât originalul astfel copiat să nu fie și mai frumos, cum e cazul unui chip în raport cu portretul său; dar nu putem surprinde acest nou obiect nici prin văz, nici prin auz și nici prin simț; dimpotrivă nu-l cunoaștem decât în spirit și în cuget. [...] După cum domeniul artelor plastice propune ceva perfect și excelent (excellens), din care există o formă pur gândită, și după cum acestei forme îi sunt atașate, prin reproducerea pe care ne-o dă arta, obiectele care sunt, ca atare, inaccesibile percepției sensibile (adică ființele divine care trebuie reprezentate), tot astfel numai în spirit contemplăm forma elocvenței perfecte și nu căutăm să surprindem auditiv copia sa*”¹⁴.

Am putut observa că părerile filosofilor greci cu privire la imaginea care să reprezinte divinitatea nu erau unanime. Spre sfârșitul antichității se conturează o gândire mai laxă ce nu mai considera reprezentarea divinității în lumea sensibilă drept o greșeală fatală, ajungându-se la concluzia că omul trebuie să aibă acces la frumusețea divină, iar reprezentarea trebuie venerată ca o copie a realului.

Cu toate acestea, încep să apară, cu timpul, statui și temple dedicate zeilor. Primele statui care îi imortalizau pe zeii greci au avut, ca și în cultul religios egiptean, o formă statică. Cel mai adesea se prefera reprezentarea șezând pe tron. Cu timpul, arta avea să evolueze, iar artiștii greci

¹¹ *Ibidem*, pp. 35-36.

¹² *Ibidem*, p. 41.

¹³ *Ibidem*, p. 44.

¹⁴ Cicero, *De oratione*, II, 7, apud. *Ibidem*, p. 52.

aveau să introducă *mișcarea, compoziția* și chiar *efectul optic*, dar cu toate acestea, în cultul religios se vor folosi cu precădere statuile în care zeul era reprezentat într-o formă statică¹⁵.

Filosofia Greciei antice a format o ideologie care avea să influențeze mișcarea iconoclastă ce avea să se înregistreze în cadrul creștinismului. Această tendință iconoclastă a apărut încă de când au apărut primele reprezentări ale lui Iisus Hristos și ale sfinților în icoane. Fără doar și poate, gândirea grecilor antici a alimentat acest fapt, ajungându-se la o răbufnire vizibilă doar în secolul al VIII-lea.

IV. Concepția unor Părinți ai Bisericii despre reprezentarea în imagini a divinității

Reprezentanți de seamă ai Bisericii primelor șapte secole nu au ezitat să vorbească despre importanța icoanelor în cultul religios și au încercat din răsunet să contracareze ideologiile iconoclaste ce aveau să se contureze de-a lungul acestor secole. În mare parte, toți Părinții Bisericii au fost de acord cu reprezentarea sfinților și a lui Hristos în imagini, dar unii dintre ei au luptat vehement împotriva practicii de cinstire a icoanelor. În cele ce urmează, vom expune o serie de păreri aparținând unor Părinți ai Bisericii cu privire la icoane, începând cu secolul al II-lea, până în secolul al VII-lea.

Astfel, Sfântul Irineu de Lyon (130-202) a intrat adesea în dispute teologice cu Valentin, un adept la antimaterialismului grec. El spunea că lumea sensibilă este produsă de demiurg, dar este despărțită de lumea superioară, deoarece aceasta din urmă este creată de un alt creator și aparține unei alte creații. Mai adaugă că omul nu este creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, iar acesta este privat de libertate, el fiind o precum o jucărie în mâna divinității¹⁶.

Sfântul Irineu avea însă o concepție diferită despre acest subiect, spunând că lumea sensibilă este într-o strânsă legătură cu cea din cer. De asemenea, spunea că omul a fost creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, este înzestrat cu libertate și Dumnezeu, prin întruparea Cuvântului în lume, este aproape de lumea văzută¹⁷.

El afirmă că prin faptul că Fiul lui Dumnezeu a luat chip de om, omul a ajuns mai aproape de Dumnezeu¹⁸.

În secolul al IV-lea, Sfântul Vasile cel Mare (330-379), unul dintre cei mai mari Sfinți Părinți ai Bisericii, într-una din omiliile sale, atribuie picturii (imaginii) o putere mai mare decât celei a cuvântului. Cu alte cuvinte, considera că icoanele au o foarte mare importanță¹⁹.

În ceea ce privește venerarea icoanei, Sfântul Vasile spune că „*cinstirea adusă icoanei se ridică la cel reprezentat în icoană*”²⁰.

Sfântul Grigorie de Nyssa (335-394), un alt reprezentant de seamă al Bisericii secolului al IV-lea, este de părere că dacă nu există un predicator care să învețe poporul, icoanele, deși mute, vor îndeplini această sarcină²¹. Imaginea divină sau chipul divinității se poate reflecta cu ușurință

¹⁵ Dumitru A. Vanca, *op. cit.*, p. 126.

¹⁶ Alain Besançon, *op. cit.*, pp. 98-99.

¹⁷ Sfântul Irineu, *Împotriva ereziilor*, IV, 39, 2-3, apud *Ibidem*, p. 98.

¹⁸ *Ibidem*, V, 16, 2, apud Alain Besançon, *op. cit.*, p. 99.

¹⁹ Vasile cel Mare, *Omilia XVIII, la Mucenicul Varlaam*, traducere în românește, introducere, note și indici de D. Fecioru, col. „Părinți și Scriitori Bisericești”, vol. 17, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1986, p. 523.

²⁰ Nicolae Chifăr, *Istoria creștinismului*, vol. I, Sibiu, Editura Universității „Lucian Blaga”, 2007, p. 241.

²¹ Sfântul Grigorie de Nyssa, *Sermon sur la Fête de saint Théodore*, PG 46, col. 737, apud Daniel Rousseau, *op. cit.*, p. 37.

în sufletul omului, dar acesta trebuie să fie curat, virtuos și purificat. Sfântul vorbește cu profunzime despre capacitatea sufletului de a primi imaginea lui Dumnezeu în el²².

Cu alte cuvinte, Sfântul Grigorie de Nyssa este de acord cu reprezentarea sfinților și a lui Iisus Hristos în imagini, socotind acest fapt un alt mod de propovăduire a cuvântului lui Dumnezeu. De asemenea, vorbește și de sufletul care poate să primească în el chipul divinității, dacă este nesupus păcatului și curățit de noroiul acestei lumi.

După Sfântul Grigorie de Nyssa, alți doi Sfinți Părinți ai Bisericii au vorbit despre importanța icoanelor în cultul religios. Sfântul Grigorie Teologul (329-390), într-una din cuvântările sale teologice recomandă imaginile cu conținut creștin pentru împodobirea bisericilor. De asemenea, Asterios al Amasiei (c. 350-c. 410) spune că icoana trebuie să aibă un rol bine definit în vederea promovării faptelor bune și a contemplării religioase²³.

Sfântul Ioan Gură de Aur (347-407), unul dintre cei mai prolifici patriarhi ai Constantinopolului, vorbea despre egalitatea dintre cuvântul propovăduit și icoană. El recomandă reprezentarea sfinților în icoane, pentru că astfel ei vor rămâne mai ușor în mintea credincioșilor și cinstirea lor se va realiza mai eficient. Ca și Sfântul Vasile cel Mare, Ioan Gură de Aur vorbește despre egalitatea dintre imagine și prototip, în sensul că icoana reprezintă imaginea prototipului și este identică cu acesta, dar nu după ființă, după ce susțineau unii iconoclaști, ci după nume²⁴.

La fel, Sfântul Nil Ascetul († 430) recomandă pictarea de icoane, socotindu-le un mijloc de instruire a credincioșilor.

Concluzii

Se poate spune că mai înainte ca religia creștină să aibă primele reprezentări iconografice, au existat alte popoare care aveau deja formată o concepție despre chipul divinității, în cadrul vieții lor religioase. Egiptenii spuneau că divinitatea se poate întrupa în orice element al mediului înconjurător, fie el animal, plantă sau om. Cu alte cuvinte, zeii venerați de ei nu aveau atribute care i-ar face diferiți de lumea palpabilă, ci puteau lua forme vizibile care să fie ușor perceptibile de oameni. Evident că acest lucru presupunea și posibilitatea de reprezentare a acestora.

În Grecia antică, zeii erau considerați intangibili, iar decizia de a relaționa cu omul putea fi luată doar de ei. Filosofii antici greci vorbeau despre zeitățile lor ca fiind nereprezentabile în imagini, deoarece ele nu au formă, ci sunt pretutindeni, nu pot fi cuprinse de ceva palpabil, material. Astfel, odată cu trecerea timpului, divinitatea a devenit din ce în ce mai sacră și omului i-a fost tot mai greu să interacționeze cu aceasta.

Biserica creștină primară avea și ea nevoie de imagini. Catacombele erau pline de reprezentări imagistice pline de înțeles. Multe dintre simbolurile folosite în iconografia creștină incipientă erau preluate din păgânism. Aceasta pentru că Biserica a convertit mulți păgâni, iar pentru ai face să înțeleagă învățătura creștină se foloseau de elemente înțelese de cei proaspăt creștinați. Dintre acestea amintim: peștele, arca, mielul, pasărea Phoenix, delfinul, leul, porumbelul, etc.

Cu trecerea timpului au fost identificate și primele reprezentări iconografice aparținând primelor secole creștine.

²² Idem, *Omilie asupra celei de a patra Beatitudini*, apud. Jean Daniélou, *Platonisme et théologie mystique. Essai sur la doctrine spirituelle de saint Grégoire de Nysse*, Paris, Aubier, 1944, p. 211, apud. Alain Besançon, *op. cit.*, pp. 108-109.

²³ Nicolae Chifăr, *op. cit.*, p. 241.

²⁴ *Ibidem*.

Bibliografie

1. Besançon, Alain, *Imaginea interzisă*, traducere din franceză de Mona Antohi, București, Editura Humanitas, 1996.
2. Donadoni, Sergio, „Religia egipteană”, în Giovanni Filoramo (coord.), *Istoria religiilor*, vol. I: *Religiile antice*, traducere de Smaranda Scriitoru și Cornelia Dumitru, Iași, Editura Polirom, 2008, pp. 61-112.
3. Eliade, Mircea, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, traducere și postfață de Cezar Baltag, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000.
4. Rămureanu, Ioan I., „Cinstirea sfințelor icoane în primele trei secole”, în *Studii Teologice*, seria a II-a, anul XXIII (1971), nr. 9-10 (noiembrie-decembrie), pp. 621-671.
5. Scarpi, Paolo, „Religiile lumii antice: politeismele”, în Giovanni Filoramo, Marcello Masenzio, Massimo Raveri, Paolo Scarpi, *Manual de istorie a religiilor*, traducere din italiană de Mihai Elin, București, Editura Humanitas, 2004, pp. 11-143.
6. Tarabukin, Nikolai Mihailovici, *Sensul icoanei*, traducere și postfață de Vladimir Bulat, București, Editura Sophia, 2008.
7. Vanca, Dumitru A., *Icoană și Cateheză*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2005.